

EGY ÉLET ÉS EGY KORSZAK ÖSSZEGEZÉSE

MILOŠ CRNJANSKI: *London regénye.*

Forum, Újvidék és Magvető, Budapest, 1975.

Hosszú életútja során Miloš Crnjanski, túl nyolcvanadik életévén, elérkezettnek látta az időt, hogy tapasztalatait összefoglalva megírja élete nagy regényét, megpróbáltatásait, s ezek közül a legnagyobbat: azt a negyedszázadot, amelyet hazájától távol és attól elszakadtan Londonban töltött. S ezzel együtt Európa egy egész korszakának regényét is, bolyongásait és megpróbáltatásait egy emberöltőn át. Crnjanskit egész írói pályáján végigkísérte a hazájából hajdan kitelepült, örökös vándorlásra kényszerült szerb nép sorsa — s végül saját sorsa is. Seobe c. regényének első részét még a húszas évek végén írta meg (magyarul 1941-ben jelent meg *Örökös vándorlás* címen az Egyetemi Nyomda kiadásában Budapesten), majd második és terjedelmesebb, befejező részét jó harminc évvel később. Ebben a kétkötetes regényében az Oroszországba kitelepült szerb grancsárok sorsát, lassú szétszóródását és folyamatos felszívódásának tragédiáját írta meg művészi színvonalon. A hajdani Magyarország határőrvidékein letelepített szerbek sorsa valóban az örökös vándorlás volt Európa harcterein, a szerb grancsárok, akik az óhaza felszabadításában reménykedtek, Európa legkülönbözőbb csatatarein hullatták vérüket a Habsburg-dinasztia érdekeiért. Nem csoda hát, ha a XVIII. században egyre vágyakozóbb pillantásokat vetettek az „édes pravoszláviát” megtestesítő „Matuska Moszkva” felé és a század második felében egyre nagyobb tömegek kekkedtek útra, hogy Oroszországban letelepedjenek. S mi lett a sorsuk? Ugyanazt a feladatot kellett teljesíteniük, mint amit a Habsburgok alatt, csak éppen a cáizmus érdekeiért véreztek el, s míg az egykori Magyarországon a beolvadás veszélye nem volt közvetlen, az Oroszországban kialakult szerb falvak már a múlt század végéig felszívódtak. Emléküket legfeljebb neveik őrzik.

A második világháborúban azután most már Crnjanski életében következett be az, ami élete első felében népének sorsával kapcsolatban gyötörte: Crnjanski, aki a királyi Jugoszlávia diplomáciájában, a római nagykövetségen teljesített szolgálatot, hazája lerohanása után külföldön maradt, sőt a később kialakuló szocialista Jugoszláviát is megtagadta és sorsa a hontalanság, a kirekesztettség, a népetől való teljes elszakadás lett. A több mint két évtizedes hontalanság éveiben aztán benne is, akárcsak annyi más sors társának lelkeiben, megindult a felőrlődés folyamata és az a meggyőződés, hogy „rossz lóra tett”; az író olyan művészetet gyakorol, amely nyelvének, alkotói eszközeinek szerkesztése és a hontalanság pályájának még akkor is teljes csődjét és végét jelenti, ha netalántán művei valamilyen más nyelven jelennek meg; a hazában maradt népetől kell elszakadnia, sőt mi több: megtagadnia. És ez az, amire Miloš Crnjanski nem volt képes: több mint két évtizedes emigráció után visszatért hazájába, Belgrádba, és ott írta meg életének másik nagy prózai főművét, a *London regényét*, amely magyarul most jelent meg az újdéki Forum és a budapesti Magvető közös kiadásában.

Ez a műve azonban áttételes; Crnjanski nem a hontalanságba szakadt szerb emigráns életét és egyéni tragédiáját írja meg; főhőse, Nikolaj Rodionovics Rjepnin, az egykori orosz hercegi leszármazott, aki az idegenben már kezdettől fogva nem használja, sőt tagadja hercegi címét. Az első világháborúban először Bruszilov, majd az ellenforradalmi Denikin vezérkarában „praporcsik” és a Denikin-féle ellenforradalmi hadsereg leveretése után Kercsből indul el kálváriás útjára, amely több mint két évtizeden át Görögországon keresztül először Csehszlovákiába, majd Olaszországba, Portugáliába és Párizsba vezet, hogy Franciaország lerohanásakor Lon-

donban találjon menedéket. Azzal, hogy Crnjanski regényének főhőse (és minden más szereplője) orosz és lengyel, a szerb író még magasabb, világszintre emeli az egész regényt és főhőse személyén és jellemén át mutatja ki, hogy az orosz forradalom diadala, majd a Szovjetunió, a Vörös Hadsereg végleges győzelme voltaképpen a cárizmus ellen fegyvert ragadott orosz nép győzelme és az orosz forradalmi gondolat beteljesülése volt, ami ellen harcolni *hazaárulás*. Mindebből pedig logikusan következik a szerb, vagy ha úgy tetszik, jugoszláv író kimondatlan, de a szövegen forrón átsütő vallomása, hogy a királyi Jugoszlávia összeomlása, majd a szerb, szlovén, makedón stb. délszláv népek kommunistáinak több mint négyéves harca a fasizmus ellen, voltaképpen a délszláv népek vegső győzelmét jelenti, s a szerb író hazatérése a szocialista Jugoszláviába olyan folyamat végeredménye, amely számára az egyetlen logikus és lehetséges megoldás, ha életben akar maradni. Még akkor is ezt jelenti, ha Rjepnin, az örökké hazavagyódó, mégiscsak orosz arisztokrata, a saját egyéni életében már más kiutat nem talál: a halált, az öngyilkosságot, ami a regény végén be is következik.

A regény cselekménye, ha a gyökerek az első világháború végéig nyúlnak is vissza, voltaképpen a második világháborút követő években kezdődik, amikor Rjepnin, aki lassanként teljesen elidegenedik mind az Angliában még visszamaradt lengyelektől, mind a cáristák komitéjétől, éppen szókimondása folytán csak nyomorog, nem tud elhelyezkedni és egyre mélyebbre süllyed. Feleségével, a negyvenes éveiben járó Nadjával boldog házasságot él ugyan, de az asszony meddő marad, s úgy érzi, ez az oka annak, hogy férje, az ekkor ötvenhárom éves Rjepnin egyre inkább a teljes csalódás, az életuntság jeleit mutatja. Az asszony, a tábornoklány, bábuk varrásából és eladásából tengeti életét, egyébként a családhiányzókat már mind eladogatták, amikor Rjepninnek végül sikerül egy előkelő londoni cipő- és bőrárúüzletben péntárosként elhelyezkednie. Rjepnin azt szeretné, ha a felesége New Yorkba menne, ahol

nagynénje él, s ott megmenekülhet a koldusbot réme elől, s ezt az ideiglenes válást Rjepnin arra használná fel, hogy véget vessen életének és szabaddá tegye feleségét. A végleges összeomlás akkor kezdődik, amikor Rjepnin egy kis angliai fürdőhelyre megy, ahol kétéhetes szabadságát tölti és ott egy nagyobb orosz társasággal kerül össze. Itt végleg kiábrándul honfitársaiból, akiknek egész élete — akárcsak az akkori London közép- és felső osztályának élete is — a szexen alapul (Mindennek gyökere a szexben van, mondja néki egy fiatal londoni lány), és a társaság hölgytagjai, mint éhes kis női csukák vetik rá magukat a feleség nélkül nyaraló Rjepninre, Az asszony, aki most is szerelmes férjébe, azért távolítja el magától Rjepnint, hogy az egyik londoni kórházban egy egész jelentéktelen műtét árán visszanyerje fogamzóképeségét (ezzel szeretné az életuntságtól elterelni férjét), de az igazi cíkről egyetlen szót sem szól a diszkrétan *nem* érdeklődő férjének. Viszont, amikor Rjepnin nem sokkal később ezt az utolsó szalmazsálát, a szerény keresetet biztosító állást is elveszíti, szintén egyetlen szót sem szól a feleségének, aki harmadkézből tudja meg a valóságot. Végül az asszony megkapja a New York-i, három hónapra szóló beutazási engedélyt és elindul Amerikába, de nem mondja meg férjének, hogy a műtét után sikerült másállapotban maradnia, s ezzel az újabb hallgatással voltaképpen elindítja férjét a halál felé vezető útra. Ezt később sem írja meg férjének, aki, egvedül maradva, minden hitet feléget maga mögött. Az asszony távozása után Paneva grófnő istállójában kap állást, de egyre szabadabban fejti ki a grófnő és emigránstársai előtt is azt a véleményét, hogy — ha tehetné — legszívesebben Szentpétervárra, szülővárosába szeretne visszatérni, mert látja, hogy a második világháborúban igenis az orosz nép győzött. Ez a megyőződés először akkor alakult ki benne, amidőn a nagy moszkvai győzelmi parádét látja a moziban. „Igen, a lépés, a lépés ugyanaz”, ahogy a csapatok felvonulnak, ugyanaz, mint az ő fiatalkorában volt, a halhatatlan orosz katonaszellem, amely annak idején Napóleont is

legyőzte. Végeredményben — annak ellenére, hogy a nyugati hatalmak, tehát az angolok és amerikaiak évekig engedték, sőt előmozdították, hogy a Vörös Hadsereg minél több vért veszítsen — még mindig nem hagytak fel azokkal az álmokkal, hogy a „vörösöket” le lehet verni. Egyik orosz barátjától (aki végül is öngyilkos lesz) egy, a mai Lenin-grádot ábrázoló dús albumot kap, s abban találkozik az Auróra cirkálóval, amelyik gyermekkorában a csuzimai ütközetből is győztesen került ki, és amelyik a nagy orosz szocialista forradalmat is elindítja. Ez a cirkáló egyre inkább kísérti, hogy haza kellene térnie szülővárosába, ahonnan az életbe elindult; haza kellene térni, még ha százszor is lehetetlen. Ebben a kötetben látja a Téli palota előtt diadalmasan felvonuló vörös zászlókat, „amelyek az Oroszországért folytatott háborúban sem szegényültek meg”, „csak a szerepek cserélődtek fel”. „Nem sértődnek meg még azon sem, ha őt magát agyonlőnek”, amint ezt egykor, Krimben a vörösök akarták vele tenni. S az Auróra dicsőségéről írva, ez az orosz emigráns, élete vége felé így gondolkodik:

„Csuzima után ez a cirkáló sokkal nagyobb csata megvívására maradt vissza Oroszországnak.” S ő (Rjepnin) nem maradt vele; Kercsből a levett fehér hadsereg szegényét vitte magával. Ők Oroszország ellen verkedtek, s nem tudták, hogy Anglia és Amerika, a franciák és olaszok, a románok és görögök öltöztetik mundérba őket. Szétszórdták, mint a szemét, az egész világon. „Hamarosan szegyénten ki fognak halni, noha mindazt, amit vétkeztek, az egykori Oroszország egykori Petrogradja iránti szeretetből tették.” „Da, zdrasztvuest, Aurora!”

Igen, élete vége felé eddig a felismerésig jut el az emigráns Rjepnin, megtagadja a londoni cári komitét, megtagadja saját múltját,

sőt, innen már csak egy lépés az, amit az amerikai nagykövetségen tesz, amikor azért hivatják be, mert felesége és az amerikai nagynéni kérése megérkezik, hogy Rjepnin is megkapja a beutazási engedélyt és kérdéseket tesznek fel neki, hogy mi a véleménye a mai Oroszországról. Ekkor Rjepnin azt mondja az amerikai tisztviselőnek, ő csak azt kéri, hogy a felesége New Yorkban maradhasson, ami azonban őt illeti, ha tehetné, szívesen visszatérne Oroszországba. (Értsd: a Szovjetunióba.)

S ettől kezdve már logikusan következik az illogikus vég; egy este, amikor lengyel barátja ideiglenesen üresen maradt lakásából elindul, hogy „Párizsba, onnan pedig Algériába, az idegenlégióba utazzék”, Rjepnin csak egy kavicsokkal alaposan megtömött hátizsákot visz magával. Doverbe utazik, melyet jól ismer, a sötétségben előid egy csónakot, kivez a tengerre, s amikor már eléggé eltávolodott a parttól, a hátizsákot a vállára kapcsolja, feláll a kormányra és főbe lövi magát. Semmi nyom nem marad utána, eltűnik a hullámokban.

Felesége (megszületik-e a negyedszázadig várt gyermek vagy nem???) hiába várja; a regény főhőse többé nem jelentkezik. De kétségtelen, hogy egy olyan világ tűnt el vele, amely nem térhet többé vissza. Soha többé.

Crnjanski azonban, a regény szerzője, aki maga is olyan sokat foglalkozik írásaiban az öngyilkosság gondolatával (az ember nem halhat meg úgy, mint egy beteg macska), hetvenéves korában vizszatért hazájába, s megírta az emigráció nagy regényét. Vagy tán inkább: lírai vallomását a hontalankok sorsáról, saját életéről.

A regényíró és a költő egyetlen tusakodása ez a mű önmagával. Mindenképpen maradandó alkotás.

A fordítás Ács Károly elmélyedő, gondos munkája.

CSUKA ZOLTÁN